
**Multikultural ənənələrindən təlim-tərbiyə prosesində istifadənin
elmi-pedaqoji əsasları**

Təranə Əliyeva,
Azərbaycan Dillər Universitetinin
pedaqogika kafedrasının baş müəllimi

Rəyçi: İntiqam Cəbraylov,
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor

Məqalədə göstərilir ki, ölkəmizdə Avropa xalqlarının və digər millətlərin elmi, incəsənəti, mədəniyyəti və idmanı ilə bağlı keçirilən tədbirlərdə multikulturalizmin təbliğinə geniş yer verilir. Məqalədə göstərilir ki, multikultura ənənələrlə bağlı elmi ideyaların didaktik materiallar şəklinə salınaraq pedaqoji prosesə gətirilməsinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Belə ki, şagirdlərin belə ənənələrlə tanışlığı onların dünyagörüşü ilə yanaşı, beynəlmiləl tərbiyəsini formalaşdırır və ideyasıyasa səviyyələrini yüksəldir.

Açar sözlər: multikulturalizmin elmi əsasları, multikultural yanaşmalar, multikultural dəyərlər, pedaqoji proses, multikulturalizmin didaktik mahiyyəti, multikultural ənənələrin tədrisi, multikulturalizmin pedaqoji əsasları, tərbiyə prosesində multikultural ənənələr

Ключевые слова:
научные основы мультикультурализма, мультикультуральные подходы, мультикультуральные ценности, педагогический процесс, дидактическая сущность мультикультуральные, преподавание мультикультуральные традиций, педагогические основы мультикультураль-

ные, мультикультуральные традиции в процессе воспитания

Key words: multicultural approaches, multicultural values, pedagogical process, didactic essence of multiculturalism, teaching multicultural traditions, pedagogical foundations of multiculturalism, multicultural traditions in the educational process

Azərbaycanın siyasi mədəniyyətində multikultural ənənələrin yer alması çox mühüm aktuallıq kəsb edir. Azərbaycanın prezidenti İlham Əliyev cənabları bir çox çıxışlarında dinlərarası və millətlərarası əlaqələrin yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar çox dəyərli ideyalar irəli sürür və yetişən nəslin nümayəndələrinə bu barədə çox dəyərli tövsiyələrini, məsləhətlərini verir. Bütün bunlar isə Azərbaycan dövlətinin ideoloji xətti kimi təhlil olunur. Belə məlumatlar isə yetişən nəslin ideya-siyasi tərbiyəsinin inkişaf etdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə məlumatlar həm də məktəblilərin şəxsiyyətyönümlülük səviyyəsinin yüksəldilməsini təmin etmiş olur. Təsəvvüfi deyil ki, "Azərbaycanda təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası"nın beş əsas istiqə-

mətlərindən birincisi şəxsiyyətyönümlü təhsilin məzmununun yaradılmasından ibarətdir. Bu istiqamət üzrə həyata keçirilən pedaqoji işin əsasında pedaqoji prosesdə məktəblilərə bilik, bacarıq və vərdişlər sistemi ilə yanaşı, onlara əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərinin də aşılanması vacib hesab olunur. Bu, o deməkdir ki, şagirdlərə verilən biliklər sisteminin həcmi qədər onlara tərbiyə elementləri verilməlidir. Yəni şagird şəxsiyyətini onun biliklilik və tərbiyəlilik səviyyəsi müəyyənləşdirməlidir. Şagird şəxsiyyətinin həm biliklilik, həm də tərbiyəlilik səviyyəsini yüksəltməyə təsir edən ən mühüm amillərdən biri onlarda Azərbaycançılıq əqidəsinin, ümumtürk inamının, ən ümüdəsi islam dəyərlərinə məhəbbət və ehtiramın yaradılması, formalaşdırılması və modernləşdirilməsindən ibarətdir.

Məktəblilərin türkçülük və islamçılıq ənənələrinə yaxınlaşdırılması onların şəxsiyyətyönümlülük səviyyəsinin inkişafında mühüm rol oynamışdır. Bu yaxınlığın milli kultural ənənələr kimi təqdim edilməsi şagirdlərin türkdillilə xalqların dilinə, dininə, mədəniyyətinə, incəsənətinə, milli-mənəvi dəyərlərinə dərin ehtiramla yanaşmalarına bir növ

istiqamət verir. Belə ehtiramla yanaşmalar isə şagirdlərdə Azərbaycançılıq və türkçülük ideologiyası ilə bağlı dünyagörüşü formalaşdırır.

Türk dilləri qrupunun bir qolu Anadolu türklərinin, bir qolu azərbaycanlıların dilidir, digəri özbəklərin, qırğızların, qazaxların və başqalarınındır. Ona görə də bu ümumi kökləri həmişə qorumaq lazımdır. Çünki kökümüz, dilimiz, dinimiz, milli adət-ənənələrimiz bizi bir-birimizə bağlayır və bağlamalıdır. Bunun əsasında da biz bir olmalıyıq (6, 37). Professor S.S.Xəlilovun "Heydər Əliyev və Azərbaycançılıq məfkürəsi" kitabında böyük öndər Heydər Əliyev¹⁵ istinad edərək irəli sürdüyü bu ideyalar şagirdlərdə Azərbaycançılıq və türkçülük məfkürəsi yaradılmasına təsir göstərir. Bu da şagirdlərin multikultural ideyalar qazanmalarına kömək etmiş olur.

Pedaqoji prosesdə multikultural ənənələrdən istifadə edən zaman Azərbaycan dilinin digər türkdillilə xalqların dilləri ilə qohumluq və doğmalılıq əlaqələrini qabartmaq lazım gəlir. Çünki belə təhlillər multikultural dəyərlər və multikultural ənənələr şəklində ala bilər. Belə olan təqdirdə türkdillilə xalqların multi-

kultural ənənələrdən danışmaq olar. Türkdillilə xalqların milli kultural ənənələri haqqında danışıq zaman onların oxşar-fəqli cəhətlərini elə təhlil etmək lazımdır ki, bu təhlillərdə həmin ənənələrin, adətlərin yaxınlığı, qohumluğu, doğmalılıq öz əksini tapmış olsun. Bütün bunları olduğu kimi pedaqoji prosesə gətirilməsi həm Azərbaycançılıq, həm də türkçülük haqqında şagirdlərdə ən zəruri elmidünya-görüşü formalaşdırma bilər. Azərbaycançılığın əsasında Azərbaycan dili dayanır. Poeziya da, şifahi xalq ədəbiyyatı da, məhəlləmiz də, epik düşüncə və siyasi tənqit də diləsix surətdə bağlıdır. Dil ümumililiyi həmin dildə yaradılmış mədəni sənətlərin də ümumililiyinə, bədii-estetik düşüncənin də vəhdətinə səbəb olur. Təsəvvüfi deyildir ki, türk xalqları öz mədəniyyətləri, ədəbiyyatları ilə də six surətdə bağlıdır. Bir sıra hallarda eyni bədii-estetik abidələrə malikdirlər. "Dədə-Qorqud", "Koroğlu", aşiq ədəbiyyatı və s. buna misal ola bilər (6, 36-37). Biz türk xalqlarına məxsus milli-mənəvi dəyərləri pedaqoji prosesə gətirərkən türk dilləri qrupuna daxil olan ümumi köklərə də münasibət bəsləməyi unutmamalıyıq. Ona görə ki, türk

dilləri qrupuna daxil olan xalqların dillərindən savayı, onların mədəniyyətləri, dinləri, milli-mənəvi dəyərləri biri-birilərinə yaxınlıq təşkil edir.

Sovetlər dönməndə xalq arasında nüfuz qazanan şəxsiyyətlərə pantürkist, panislamist damğası vuraraq onları ləkələndilər. Pantürkizm, panislamizm anlayışlarının etimoloji mənalarına diqqət etsək, onların, doğrudan da, insanların şəxsiyyətyönlümlülük səviyyəsini yüksətməyə xidmət edən ən zəruri amillərdən olduğunu görürük. Pantürkizm sözlündəki "pan" sözü qədim yunan mifologiyasına görə meşə Allahı Hermosun oğlu Panın adından götürülmüşdür. Əfsanəyə görə, Pan öz atası meşə Allahı Hermosun ideyalarının əksinə gedərək meşədə yaşayan insanlara hər şeyi öyrətmiş və onları düzənliyə çıxararaq cəmiyyətin ilk nümunəsini yaratmışdır. Deməli, pantürkizm hamıya hər şeyi öyrədən türkcülük mənasını verirsə, panislamizm hamıya hər şeyi öyrədən islam mənasını verir. Əgər belədirsə, deməli, sovet hökuməti hamıya hər şeyi öyrədən türkcülükdən və islamçılıqdan qorxmuş, çəkinmiş və ehtiyat etmişdir. Lakin xalqın üreyindən nə türkcülüyü, nə də islamçılığı

çıxara bilməmişdir. Müstəqillik dövründə Azərbaycan xalqı həm türkcülüyünə, həm də islamçılığınə qayıdı və onları bərpa etdi. İslam dəyərlərinə ehtiram Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında öz əksini tapdı. Ölkəmizdə məscidlər açıldı. İnsanlar islamın müqəddəs kitabı olan "Quran"ı böyük məhəbbətlə oxumağa başladılar. Əslində, bir somavi kitab olaraq "Quran" əsl tərbiyə məktəbidir. Onun hər bir aya və surəsində yetişən nəslin əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərini formalaşdıran tərbiyə örnəkləri vardır. Hansı ki, bu tərbiyə örnəkləri əsasən multikultural ənənələr yaranmışdır. Multikultural ənənələrin isə hər biri yetişən nəslin əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərinin formalaşmasında mühüm rol oynamış olur. Elə götürək multikultural ənənələrdən biri olan Qurban bayramını. Qurban bayramının mahiyyəti ilə tanış olan yeniyetmələr, gənclər çox mühüm tərbiyə örnəkləri ilə tanış olurlar. Rəvayətə görə, İbrahim peyğəmbər oğlu İsmayılı Allah yolunda qurban vermək qərarına gəlir. İbrahim peyğəmbər Allahın əmrinə itaət edərək oğlu İsmayılı Allahın yolunda qurbanlıq etmək üçün müvafiq yerə gəlir. Lakin oğlunu kəsməyə əli gəlmir. Doğ-

ma övladının başını kəsməyə özünü heç vəchlə hazırlaya bilmir. Bunları müşahidə edən oğlu İsmayıl atasından xahiş edir ki, onun ağ köynəyini aynından çıxarsın, gözlərini və qollarını bağlasın. Atası İbrahim bunların səbəbini soruşanda oğlu İsmayıl deyir: "Ata sən mani kəsendə ağ köynəyim qana bulaşacaq. Köynəyimi qanlı görün anam pərişan olacaq. Onun ürəyi gedəcək, xəstələnəcək... Qollarımı ona görə bağlamağın xahiş edirəm ki, birdən sən mənim başımı kəsendə qollarımla sənə xətər yetirmiş olaram. Gözlərimi bağlamağın isə ona görə xahiş edirəm ki, sən mənim gözlərimə baxırsan, mənim gözlərimdəki imdad hissini görüb rəhm edərsən və nəticədə məni kəsə bilmirsən..."

Rəvayətdəki belə tərbiyə örnəkləri bütün dövrlər üçün və bütün millətlər və xalqlar üçün əsl tərbiyə məktəbidir. Övladın valideynlərinə olan hədsiz məhəbbəti, valideynlərin isə Allahın hökmündən çıxamaları həmin tərbiyə məktəbinin mühüm tərkib hissələrindəndir.

Ölkəmizdə yaradılan multikultural ənənələr yetişən nəslin əxlaqının saflaşdırılması, onların mənəvi keyfiyyətlərinin formalaşdırılması və eləcə də ideya-siyasi

tərbiyələrinin modernləşdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bakı şəhərindəki Təzə pır məscidində və eləcə də yeni məscidlərdə sünni və şii müsəlmanlarının bir yerdə namaz qılmaları artıq ənənə şəklini almışdır. Artıq Bakı şəhərinin müsəlman icması bunu vəhdət namazı adlandırırlar.

Bu, ölkəmizdə yaranan multikulturalizmin ən real nümunəsidir. Bu realıq isə xalqın birliyini təmin edən amillərdən biri kimi dəyərləndirilməlidir. Bu birliyin örnəkləri isə yetişən nəslin əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərini formalaşdıran amillərdən hesab olunur. Əslində, bu konsensüs olmadan ictimai-siyasi sabitliyin qorunmasına da nail olmaq mümkün deyil. Nəzərə alsaq ki, vəhdət namazında Azərbaycan türkləri ilə yanaşı, ləzgilər, talışlar, tatlar və digər azsaylı xalqların nümayəndələri də vardır.

Azərbaycanda azsaylı xalqların dilinə, mədəniyyətinə, dininə, adət-ənənələrinə hörmətlə yanaşılmasını xalqlar arasındakı dostluğun və multikulturalizmin inkişafı kimi baxmaq günün tələblərindən biri kimi dəyərləndirilir. Dövlətimizin xalqlararası münasibətlərin tənzimlənməsinə qayğı göstərilməsini xüsusi qeyd etmək

lazımdır. Ölkəmizdə ilk dəfə olaraq Avropa oyunlarının keçirilməsi bunun parlaq sübutudur. Yaxud 2012-ci ildə "Evrovision" mahnı müsabiqəsinə ev sahibliyi etməyimiz, çoxsaylı xalqların nümayəndələrinə qucaq açmağımız, onları öz doğmalarımız kimi qarşılamağımız xalqlar dostluğuna göstərdiyimiz qayğının təzahürüdür. Yaxud Bakıda islam oyunlarının təşkil edilməsi ölkəmizdə islam dəyərlərinə olan dərin ehtiramın nəticəsidir. Bakının İslam Mədəniyyəti paytaxtı elan edilməsi isə bu ehtiramı təsdiq edən və reallaşdıran amillərdəndir. Ölkəmizin paytaxtı Bakı şəhərində İslam Həmrəylik Oyunlarının təşkil edilməsi ölkəmizin Avropa Şurasının və eyni zamanda, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olması mədəniyyətlər arasında dostluq əlaqələrinin yaradılmasına, inkişaf etdirilməsinə, formalaşdırılmasına dinamik təsir göstərmək baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə əlaqələr isə multikultural ənənələrin yaranması üçün bir növ baza rolunu oynayır (4) Bütün bunlar isə istər böyük xalqlar, istərsə də azsaylı xalqlar arasındakı dostluğun qarantına çevrilir. Belə dostluq telləri isə yetişən nəslin əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlər baxı-

mından birlini təmin etmiş olur. Bütün bunlar isə multikultural ənənələr kimi pedaqoji prosedə gətirilməlidir. Bu gün orta ümumtəhsil məktəblərimizdə şagirdlərə multikultural ənənələrlə bağlı verilən məlumatlar bir tərəfdən onların siyasi fəallığını artırarsa, digər tərəfdən şagirdlərin digər xalqlara olan ehtiram hissini yüksəltmiş olur. Ona görə pedaqoji prosedə dünyanın hər yerində multikulturalizmlə bağlı həyata keçirilən tədbirlərin təbiiyyəti əhəmiyyətindən, multikultural ənənələrin mənəvi keyfiyyətlərə təsiri ilə bağlı məlumatların verilməsi çox faydalıdır.

Müxtəlif dinlərin, müxtəlif millətlərin mədəniyyətinin qəbul edilməməsi multikulturalizmi inkar edən amillərdəndir. Bu amillərin bariz nümunəsini biz Avropa ölkələrində görürük. İraqdan, Misirdən, Suriyadan Avropaya sığınanları bu gün ölümlə gözləyir.

Multikultural dəyərləri müxtəlif mədəniyyətlərə, dinlərə, sivilizasiyalara tolerant münasibət şərtləndirir. Yalnız tolerant cəmiyyətdə multikulturalizm mədəniyyətlərin qarşılıqlı surətdə zənginləşməsinə, müxtəlif xalqları birləşdirən dəyərlər sisteminin formalaşmasına səbəb olur. Bu gün belə harmoniyayı tənzimləy-

bilməyən Avropa multikulturalizminin məğlubiyyətdə uğradığını qəbul və bəyan edir.

Müşahidələr göstərir ki, son dövrlər diqqəti çəkən aktual mövzu sivilizasiya və mədəniyyətlərin uyğunsuzluğu və bu amilin siyasi, iqtisadi, mədəni müstəvilərdə problemlərin əsasında dayanması məsələsidir. Maraqlıdır ki, bu mübarizə və toqquşmalarla bağlı müşahidələr daha çox Qərbdə səslənir. Sonrakı proses olaraq isə mədəniyyətlərin və dinlərin bərabərliyinə əsaslanan müxtəlif "fobiya"lar güclənir və aktuallaşır. Belə bir təəssürat yaranır ki, dünya fərqli sivilizasiyaların toqquşması üzərində qurulmuşdur (4, 65).

Orta ümumtəhsil məktəblərinin yuxarı siniflərində şagirdlərə belə informasiyalar verilməsinin əhəmiyyəti çoxdur. Birincisi ona görə ki, yuxarı sinif şagirdləri Avropada cərəyan edən multikulturalizmlə bağlı siyasi olayların, siyasi fəalliyət növlərinin mahiyyəti ilə tanış olurlar. Bu zaman onların siyasi fəallığı genişlənir. İkincisi, yuxarı sinif şagirdləri Avropa və dünyanın inkişaf etmiş xalqlarının dinlərinə və mədəniyyətlərinə olan münasibətin səviyyəsi ilə tanış olurlar. Belə tanışlıq isə yuxarı sinif şagirdlərini bey-

nəlxalq miqyasda multikulturalizmə olan münasibətlərin səviyyəsinə yaxınlaşdırır. Bu yaxınlıq isə onların öz dinlərinə və mədəniyyətlərinə olan bağlılığı özünün aşkara çıxarılmasında göstərir. Yuxarı sinif şagirdlərinə təkcə tarix dərslərində yox, digər humanitar fənlərin tədrisində də dünyada baş verən multikulturalizmlə bağlı hadisələrin kiçik detalları ilə tanış edilməsi onların, hər şeydən əvvəl, dünyagörüşlərinin və ideya-siyasi təbiiyyəsinin inkişafına təkan vermiş olur. Ona görə belə məlumatları verərək həm məlumatların təlim materialları ilə əlaqələndirilməsi çox faydalıdır. Çünki belə informasiyaların təlim materialı ilə əlaqələndirilməsi şagirdlərin yeni bilik öyrənmələrinə şərait yaradır.

Öyrənmənin strukturunda təlim məqsədləri və vəzifələrinin də özünəməxsus yeri və rolu vardır. Məhz bu cəhət öyrənmənin təlim xarakteri daşmasına imkan verir. Başqa sözlə, öyrənmə planlı, müəyyən məqsəd və vəzifələri yerinə yetirəcək şəkildə altdıqda təlimə çevrilir, bilik bacarıq və vərdişlərin mənimsənilməsinə gətirib çıxarır. Deməli, təlim fəaliyyətinin məqsədi müvafiq bilik, bacarıq və vərdişlərin əldə edilməsindən ibarətdir. Lakin əgər

şagirdə həmin bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmək tələbatı yoxdursa, həmin məqsədə nail olması mümkün deyildir (5, 566).

Ona görə də yuxarı sinif şagirdlərinə multikulturalizmə bağlı verilən məlumatların didaktik materiallar şəklində salınması çox faydalıdır. Multikulturalizmə bağlı informasiya və məlumatları didaktik materiallar şəklində salınarkən onların həcminə və mənimşənilməsi səviyyəsinə də diqqət yetirmək lazım gəlir.

Materialın həcmi də onun mənimşənilməsinə təsir edən mühüm xüsusiyyətlərdəndir. Materialın həcmi dedikdə ona daxil olan ünsürlərin miqdarı nəzərdə tutulur. Mənasız materialda yadda saxlanılacaq ünsürlərin miqdarını müəyyənləşdirmək o qədər də çətin deyildir. Burada verilmiş mənasız hecaların, rəqəmlərin və s. miqdarı materialın həcmi müəyyən edir. Mənalı, yadda saxlanılacaq materialın həcmi müəyyənləşdirmək isə çətindir. Burada fikri proseslərin iştirakı lazım gəlir. Şagirdin təcrübəsi və biliyindən asılı olaraq həmin material sistemləşdirilir (5, 583). Şagirdlərə multikulturalizmə bağlı məlumatların verilməsi zamanı həmin məlumatların mühüm aktualıq kəsb etməsini unutmaq

olmaz. Multikulturalizmə bağlı didaktik materialların pedaqoji prosesə gətirilməsi zamanı qloballaşma dövrünün tələblərinə uyğunluğunu da gözəlmək lazımdır. Çünki müasir dünyamızda multikulturalizmə əsaslanan mədəniyyət edil-məsi, bir növ, sivilizasiyanı inkar etmiş olur. Sivilizasiyanın inkar edilməsi isə müasir dünyamızda cərəyan edən qloballaşmanın qarşısına sədd çəkməmiş olur. Unutmaq olmaz ki, müasir dünyamızda qloballaşmanın qarşısına çəkilən sədhlər sinergetik inkişafıla bağlı bütün təsəvvürləri puça çıxardır.

Sivilizasiyaların və mədəniyyətlərin toqquşması qloballaşmanın qarşısını alır. Qloballaşmanın qarşısını alınması sinergetik mədəniyyəti inkar edir. Sivilizasiya mədəniyyətinin tərəqqisi isə qloballaşma və sinergetik mədəniyyətin inkişafını təmin edir. Bu gün ölkəmizdə sivilizasiya mədəniyyətinin inkişafı təmin edilir. Bu gün artıq multikulturalizm Azərbaycanı həyat tərzidir. Tarixin bütün zamanlarında ölkəmizdə dini, irqi, milli və ümumiyyətlə, hər hansı bir ayrı-seçkilik olmamışdır. Azərbaycandakı milli və dini dözümlülük bizim tarixi ənənələrimizə əsaslanır və cəmiyyətimizin tələbidir. Azərbaycan təmsil etdiyi türk sivilizasiyasının

tərkib hissəsi olaraq özünəməxsus dəyərlərə söykənir. Bütün tarixi dövrlər ərzində kəsilməyən dövlətçilik ənənəsi, adət-ənənələrin cəmiyyətdə yüksək mənəvi keyfiyyət kimi hakim mövqeyi, dini baxışda monoteist qəddə, ailə dəyərləri, digər sivilizasiya daşıyıcılarına münasibətdə tolerantlıq və birgə yaşama vərdisləri bizim həyat prinsiplərimizin əsasıdır (8, 67).

Ölkəmizdə azsaylı xalqlara hörmət, ehtiram, sevgi, məhəbbət kimi doğma hisləri ilə yanaşmaq ənənə şəklini almışdır. Hətta sovet hakimiyyətinin ilk illərində Azərbaycanda 18 azsaylı xalqın öz dillərində məktəb açmaları faktı da fikrimizi sübut edir. Yəni 1920-ci ildə Azərbaycanın paytaxtı Bakıda və digər rayonlarda azsaylı xalqların öz dillərində məktəblər açılmışdır. Lakin həmin məktəblər 1930-cu ilə qədər fəaliyyət göstərmiş də, bağlanmaq məcburiyyətində qalmışdır. Çünki rus, erməni, gürcü, engiloy, talış, ləzgi, sak, tat və digər azsaylı xalqların dillərində fəaliyyət göstərən bu məktəblərin idarəçilik siyasəti onları tolerantlıq səviyyəsinə yüksəldə bilmədi. Yəni belə məktəblər şovinizm ruhunda fəaliyyəti ilə fərqlənsə də, tolerantlıq ənənələrini yarada bilmə-

mişdir. Deməli, hər hansı bir ölkədə yaşayan azsaylı xalqlar üçün tolerantlıq ənənələri yaradılmırsa, həmin ölkədə multikulturalizmin inkişafından söhbət gedə bilməz. Orta ümumtəhsil məktəblərinin yuxarı sinif şagirdlərinə bu barədə məlumat verərkən qeyd etmək lazımdır ki, müstəqillik dövrünə qədər ölkəmizdə multikulturalizmə əsaslanan ənənələr olmamışdır. Multikulturalizmə əsaslanan müstəqillik dövründə böyük öndər Heydər Əliyev tərəfindən yaradılmışdır. Belə ənənələrin yaradılması isə ölkəmizin dünyanın inkişaf etmiş ölkələr sırasına yer almasını təstiq edən faktlar kimi dəyərləndirilməlidir.

Ümumiyyətlə desək, pedaqoji prosesdə ölkəmizdə yaradılan multikulturalizmə əsaslanan ənənələrdən bəhs edərkən belə ənənələrin müəllimlərarası əlaqələrin möhkəmləndirilməsinə və yetişən nəslin beynəlmillətçilik ruhunda tərbiyə olunmasına xidmət etməsi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə ilk dəfə olaraq multikulturalizmə əsaslanan pedaqoji prosesdə istifadə edilən yolları barədə məlumat verilir. Həmin ki, onlardan pedaqoji prosesdə istifadə etmək üçün müvafiq pedaqoji əsaslara söykənmək lazımdır.

Məqalədə həmin pedaqoji əsasların müəyyənləşdirilməsini elmi yenilik kimi dəyərləndirmək olar.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və təbiiqi. Məqalədən orta ümumtəhsil məktəblərində çalışan fənn müəllimləri və dərslər və məktəbdənkənar tədbirlərdə rəhbərlik edən mütəxəssislər istifadə edə bilərlər.

Nəticə etibarilə deyə bilərik ki, multikultural ənənələrdən pedaqoji prosesdə məqsədyönlü şəkildə istifadə olunması şagirdlərin elmi dünyagörüşləri ilə yanaşı, beynəlmiləl tərbiyəsini formalaşdırır və ideya-siyasi səviyyələrini yüksəltmiş olur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Multikultural yazılı abidlərin əlyazmalarının tədqiqi məsələləri. Respublika elmi-nəzəri konfransının materialları. Bakı, 12 oktyabr 2016.

2. Kərimli Teymur, Nizami Gəncəvi və Əbdürrəhman Cəmi. (Multikultural yazılı abidlərin əlyazmalarının tədqiqi məsələləri. Respublika elmi-nəzəri konfransının materialları. Bakı, 12 oktyabr 2016-cı il, səh. 11).

3. Qasıмова Aida. Füzuli yaradıcılığında Quran rəvayətləri, Bakı, BDU-nun nəşri, 1995.

4. Gülşən Əliyeva-Kəngərli. Multikulturalizm – Türkün Vətən Əxlaqı Mədəniyyəti. (Multikultural yazılı abidlərin əlyazmalarının tədqiqi məsələləri, respublika elmi-nəzəri konfransının materialları. Bakı, 12 oktyabr 2016.).

5. Seyidov S.İ. və Həmzəyev M.Ə. (Ali pedaqoji məktəblərin bakalavr pilləsi tələbələri üçün dərslər), Bakı, Nurlan, 2007.

6. Xəlilov S.S. Heydər Əliyev və Azərbaycançılıq məfkurəsi. Bakı, "Azərbaycan Universiteti" nəşriyyatı, 2002.

Тарана Алиева

Научно-педагогические основы мультикультуральных традиций в процессе обучения и воспитания

Резюме

В статье отмечается, что в спортивных мероприятиях, проводимых в нашей стране, отводится место пропаганде мультикультурализма, связанной с наукой, искусством, культурой и спортом народов Европы и других национальностей. В ней говорится о том, что введение в порядок мультикультуральных идей и их использование с педагогическим процессом имеет важное значение. Зна-

комство учащихся с такими традициями, наряду с формированием их мировоззрения, способствует и идей политическому.

Tarana Aliyeva
Scientific bases of use of multicultural traditions in pedagogical process

Summary

The article shows that in our country the promotion of multiculturalism is widely covered in the activities related to the sci-

ence, art, culture and sports of European peoples and other nations. The article shows that the introduction of scientific ideas about multicultural traditions into didactic materials is of great importance in the pedagogical process. Thus, students' acquaintance with such traditions together with their outlook creates international education and promotes their ideological and political level.